ВІСНИК науки та освіти
ISSN 2786-6165 (ONLINE) № 6(48) 2026
Bulletin of Science and Education

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 81'42

https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-6(48)-2647-2653

Струганець Любов Василівна доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5611-4494

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА У ФОКУСІ ЛІНГВІСТИКИ XXI СТОЛІТТЯ

Рецензія на монографію: Ґрещук Василь, Ґрещук Валентина. Мовний світ Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026. 226 с.

У лінгвістичних дослідженнях XXI століття виразною є тенденція вивчення мови в нерозривному зв'язку з її носієм – мовною особистістю. Відрадно, що науковці і далі звертаються до життєдайної криниці нашої мови – творчості письменників-класиків. Цьогоріч побачила світ монографія «Мовний світ Василя Стефаника», над якою автори Василь і Валентина Ґрещуки працювали упродовж довгих років. Коли Василь Васильович відійшов у засвіти, Валентина Василівна завершила й опублікувала цю наукову працю. Передмова інформує читача, що видання є своєрідним продовженням втілення концепції авторів щодо вивчення стилю новел Василя Стефаника.

Перший розділ рецензованої книги знаковий – «Мовна особистість Василя Стефаника». Автори зазначають, що поняття «мовна особистість» усталене і начебто не потребує додаткових тлумачень. Це передусім індивідуальні риси особи «у мові, через мову, за допомогою мови» (с. 4). Проте застерігають, що мовну особистість переважно окреслюють як багатопластовий і багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовностей до реалізації різних мовних актів і що за такої інтерпретації поза увагою залишаються національні особливості мови. А щоб вивчити мовну особистість письменника, то обов'язковим є звернення до мови його

художніх текстів. Василь і Валентина Ґрещуки поділяють думку дослідників, що письменник на основі своїх творів постає як множина особистостей. Це мовні особистості персонажів та авторська мова. «Однак кожна мовна партія персонажа, як і авторська мова, в сукупності являють собою художню реалізацію єдиної мовної особистості, оскільки творцем, "відправником" усього тексту, у тому числі й індивідуалізованих мовних партій персонажів, є автор» (с. 5).

У рецензованій праці на основі вивчення мови й стилю новел Василя Стефаника виокремлено важливі компоненти для моделювання його мовної особистості. Визначальні компоненти – мовний дуалізм новеліста (поєднання територіально-діалектної системи говірки його рідного села Русова і тодішньої літературної мови) та лаконізм висловлювання. У цьому контексті автори монографії навели розкішну цитату Івана Франка, який відзначив, що «Василь Стефаник, може, найбільший артист, який появився у нас від часу Шевченка», «абсолютний пан форми», який «ніде не скаже зайвого слова» (с. 6). Додамо, що саме Іван Франко увиразнив підхід до аналізу мовної особистості через художню мову. Мовну діяльність Іван Франко тісно пов'язував із самою особистістю, із «таємною робітнею її духу».

Творячи концепцію дальшого розвитку української мови, виробляючи теорію мовної поведінки й мовного життя творчої особистості та народу, учений осмислював мовну діяльність видатних письменників із погляду їх ролі в цих важливих процесах.

Василь і Валентина Ґрещуки акцентують увагу на обширному епістолярії Василя Стефаника, оскільки мова листів – виразний спосіб представлення мовної особистості загалом. А епістолярій Василя Стефаника демонструє творчу лабораторію новеліста: «У багатьох листах подані варіанти новел, виписано фрагменти окремих сюжетних ліній, ескізи до майбутніх новел, "ліричні образки", белетризовані спогади дитинства, почуті з уст народу…, естетично наснажені слова, фрази, уривки мовлення тощо» (с. 7-8).

Автори монографії детально аналізують епістолярій Василя Стефаника, вважають, що мовна особистість новеліста найбільш повно виявляється в листуванні з найближчим оточенням – літераторами, видавцями, культурними й політичними діячами. Наприклад, у листах до своєї майбутньої дружини Ольги Гаморак письменник спочатку використовував офіційно-шанобливий вокатив *«високоповажна пані»*, який далі замінив на *«шановна товаришко»*. Заміна *товаришка* на *приятелька*, *шановна* на *добра*, а потім і *дорога* засвідчує душевне зближення обох, яке часом прориває безпосереднім замилуванням, що виходить за межі

товариськості, вираженому в оказіональному звертанні *«ой Ви!»*. *«Дорога Ольго»* – так звертається в листах письменник після одруження» (с. 9-10).

На думку Василя і Валентини Ґрещуків, для осмислення мовної особистості Василя Стефаника, зокрема його літературно-діалектного дуалізму, необхідно з'ясувати переконання самого класика української літератури щодо вживання діалектів у художній мові. Автори монографічної розвідки стверджують, що письменник вважав за можливе задля «упристуупнення сприймання його творів ширшою читацькою аудиторією» поправити мову персонажів своїх творів, наблизивши її до української літературної, проте він водночас зазначав, що таке редагування мови зменшить художню вартість творів (с. 14).

Наступні розділи рецензованої монографії додають яскраві штрихи до репрезентації мовного світу Василя Стефаника.

Висвітлюючи поняття літературно-діалектного дуалізму, Василь Ґрещук зазначає, що з часу появи новел виникла дискусія про те, чи написані твори літературною мовою, чи місцевим покутським діалектом. У той період «українська літературна мова галицького різновиду щойно формувалася, виявляючи тенденції наближення її до тієї літературної мови, яка формувалася на Наддніпрянщині, але водночас зберігаючи певні особливості, оскільки ґрунтувалася на південно-західних говірках» (с. 23).

У рецензованій праці зібрано й систематизовано цікаву інформацію про кількісне співвідношення авторської мови та мови персонажів у розрізі всіх новел і подано у зведеній таблиці. Підсумок такий: «Увесь масив текстів новел містить 2292 рядки авторської мови та 3909 рядків мови персонажів, включаючи невласне пряму мову, що у відсотковому відношенні становить відповідно 36,96% та 63,04%. У більшості новел мова персонажів значно переважає авторську мову» (с. 26). Для подальшого аналізу авторської мови та мови новел із погляду наявності в них діалектних одиниць схарактеризовано текст новели «Стратився», в якому кількість авторської мови і мови персонажів майже співмірна. І от в авторській мові засвідчено низку ненормативних форм: *колія* 'поїзд', *тайстра* 'торба, яку носять через плече', *касарня* 'казарма', *вандрувати* 'мандрувати' та ін. Однак усі такі лексичні одиниці були зафіксовані тогочасними лексикографічними працями. Трапляються в авторській мові й поодинокі фонетико-правописні і граматичні діалектизми, спричинені недостатньою внормованістю правописних норм у той час, проте загалом авторська мова новел репрезентує чисту українську літературну мову. З іншого ж боку, мова персонажів новел засвідчує системне використання різнорівневих покутських діалектних мовних одиниць – естетично наснажених, видобутих художнім баченням і мисленням із глибин покутського говору, як-от: *восько* 'військо', *тутечка* 'тут', *най* 'нехай', *аді* 'бач' та ін.

В описі взаємодії української літературної мови і південно-західних діалектів Василь Ґрещук акцентує на системній маніфестації у мовленні героїв аналізованих новел різнорівневих покутських діалектних рис: фонетичних, морфологічних та лексико-семантичних. Наприклад, у мовленні героїв засвідчені такі назви одягу: *камазелька* ‘жилет’, *черес* ‘широкий пояс з кишеньками і пряжками’, *кіптар* ‘хутряна безрукавка’, *сардак* ‘верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з грубого домотканого полотна’, *окрайка* ‘тканий пояс з кольорової шерсті’, *гачі* ‘верхні чоловічі штани з домотканого полотна або сукна’ та ін. Таким чином, мовлення персонажів новел Василя Стефаника «зорієнтоване на покутські говірки Стецевої, родинного села письменника, та навколишніх сіл Снятинського району, носіями яких були прототипи літературних героїв» (с. 52). Як стверджує Василь Ґрещук, новели Василя Стефаника засвідчують значну кількість гуцульсько-покутських діалектних паралелей. У розділі про такі явища багато прикладів із текстів аналізованого письменника: *«Я тебе файно вімию, вічьишу, а завтра підеш зо мнов до церкови. Мама таку файну сорочечку і поясок даст. Всі будут дивити си тай мут казати: аді, який Андрійко красний»* (із твору «Мамин синок»). У монографії зазначено, що сам письменник майже весь час проживав у населених пунктах, де мешкали прототипи його літературних героїв, часто спілкувався із селянами, тому добре знав особливості місцевих говірок.

У розділі про кількісний аналіз лексики творів новеліста Василь Ґрещук привертає увагу до квантитативних параметрів ідеолекту письменників. Як відомо, за обсягом творчий доробок Василя Стефаника невеликий: «Справді, усі новели письменника становлять всього двохсотп’ятдесятисторінковий том» (с. 69), проте белетристичний лексикон доволі повний – 7595 слів. Відрадно, що в монографії враховано принцип частотності лексем (до найбільш уживаних відносено такі лексичні одиниці, які вжито 20 і більше разів). У межах повнозначних частин мови це виявились іменники (253 слова). Серед них є також «лідери», які вжито понад 100 разів, як-от *хата* – 238 разів. У співвідношенні кількості вживань до масиву текстів лексема *хата* в новелах Стефаника в 4,2 раза частотніша, ніж у сучасній художній прозі.

Розділ про персоніфікацію авторства Валентини Ґрещук знайомить читача з улюбленим засобом художнього зображення в новелах Стефаника, тропом, який додає колориту й оригінальності ідіостилю письменника: *«Віхожу на двір, а ліс шумит, словами говорит: верниси, Антоне, до хати, верниси, мой»* (із твору «Синя книжечка»). Зауважу, що мимоволі стишуєш темп читання, коли переносишся, наче машиною часу, у Стефаникову епоху, коли співпереживаєш із героями творів письменника: *«Лиш*

поступив-єм си, а вікна в плачь. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікают. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов – так заплакала» (із твору «Синя книжечка»). Слугують персоніфікації у новеліста різні реалії: явища природи, споруди, рослини, конкретні предмети, абстрактні поняття тощо. «Несподіваність асоціацій для уособлення, свіжі, нестерті об'єкти персоніфікації разом із іншими, не менш вишуканими стилістичними засобами, формують неповторність й оригінальність ідіостилю Василя Стефаника» (с. 87).

Далі в монографії Валентина Василівна демонструє стилістичні можливості повторів, а Василь Васильович – полісиндетона. Цілком погоджуємось із думкою науковців, що, окрім композиційної витонченості тексту, такі засоби посилюють емоційний вплив на читача, забезпечують ритмомелодику тексту, наприклад: *«Як не маєш своєї ниви, то не маєш куди ходити, не маєш по чім… Нема, нема, о, нема…»* (із твору «Сон»); *«Дамо, дамо, як нам бог дає, тай ми дамо, дамо…»* (із твору «Сон»); *«Я ціле житє лиш роб, та й роб, та й роб!»* (із твору «Камінний хрест»); *«Та й будуть видіти, як дівчина рве барвінок, як злотить єго і сріблом посрібляє, і почують єї пісню»* (із твору «Портрет»).

Доречним видається розділ про художню мову Василя Стефаника в наукових студіях Івана Ковалика. Василь Ґрещук зазначає, що відомий мовознавець розпочав системні дослідження мови і стилю художніх творів Василя Стефаника ще в 30-ті роки минулого століття, за результатами яких підготував окрему велику розвідку, яка, на жаль, у воєнні часи загубилася. Збереглися видані статті про порівняння й епітети, про діалектизми та про власні назви (імена та прізвища) у художній мові новеліста. Уже в перші повоєнні роки науковець повернувся до лінгвістичного стефаникознавства, розпочавши роботу над створенням «Словника мови художніх творів Василя Стефаника». Проте особливості творчості новеліста спричинили необхідність виробити наукові засади майбутньої лексикографічної праці. Василь Ґрещук наводить низку проблемних питань, які виокремив Іван Ковалик: 1) наукове обґрунтування самої назви «Словник мови (а не мовлення) творів Василя Стефаника»; 2) наукові текстологічні основи встановлення вихідних канонічних текстів прижиттєвих Стефаникових видань; 3) питання «двомовності» Стефаникових творів та їх відбиття у Словнику Стефаника; 4) питання лексикографічного тлумачення лексичного значення та граматичних форм у словниковій статті; 5) проблема лінгвостилістичної характеристики слів-експресем у Словнику (с. 100). Помітним унеском ученого у лінгвістичне стефаникознавство стала багатолітня робота щодо «створення лексичної картотеки словника мови художніх творів новеліста, підготовка й видання Словопокажчика до новел

письменника, а також публікація засад побудови та принципів укладання майбутнього словника» (с. 110).

Завершує теоретичну частину монографії аналітичний розділ авторства Василя Ґрещука про здобутки і перспективи лінгвістичного стефаникознавства. Автор монографії підсумовує, що лінгвістичне стефаникознавство, незважаючи на давню історію, відзначається розпорошеністю і різноаспектністю. Висвітлені ключові роботи із проблематики. Наголошено на тому, що досі немає опису системи художніх тропів і фігур, лексичного складу, граматичних характеристик новел, які детермінують індивідуальність стилю Василя Стефаника. Але наявні матеріали підводять якнайближче до творення синтетичної праці: «Разом із завершенням роботи над Словником мови художніх творів поява фундаментального комплексного дослідження мови і стилю Василя Стефаника стала б гідним пошанівком високого і світлого таланту нашого письменника» (с. 134).

Традиційно для монографій представлено рубрику «Література» (121 позиція), яка є добрим дороговказом для дослідників мовотворчості Василя Стефаника.

Цікавим і корисним доповнення рецензованої наукової праці є додаток (с. 150-224), у якому наведено фрагмент «Словника мови художніх творів Василя Стефаника» (літери И, І, Ї, Й, К), опрацьований Василем Ґрещуком, який укладав колектив кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (тепер Карпатського національного університету імені Василя Стефаника) на тих засадах, що висвітлені в монографії Миколи Лесюка «Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент)». Оскільки так багато років тривала робота над створенням цієї лексикографічної праці, то, думаємо, багатьом цікаво побачити хоча б окрему словникову статтю. Розгляньмо частотне дієслово *казати* (кількість уживань – 219; наводимо лише фрагмент статті, без граматичних форм).

КАЗАТИ (219). 1. Передавати словами (думки, почуття тощо); висловлювати, говорити. *Мині самому гей устид вам це казати, але здає ми си, шо би-м гріх мав, якби-м цего вам не сказав.* 68. / *У знач.* вставного слова – само собою розуміється; звичайно; звісно.

2. Наказувати комусь робити що-н. – *Або говори з нев по добру! Як прийдеш додому, та й кажи жінці так: Мой, жінко, де ти мені прицьигала?* 21.

3. *Перен*. Свідчити про що-н. *А я накриюся подушкою, а воно* [нечиста сила] *по подушці тими ланцями лупить. Та й ніби каже, ніби лопатою легенькою в саму голову слово суне: а йди ж, а йди ж, зо мнов так тобі буде добре, добре.* 154.

♦ У спол. казати (сказати) на вітер – висловитися без певної мети, не думаючи. *Бесіда йшла сама для себе, бо треба єї було конче сказати, мусілося сказати, хоть би на вітер*. 70. / ♦ У спол. най не кажу – немає чого сказати у відповідь, немає аргументів. *Як ноги погинаютси, коло коний, а в данці подаютси, то такі ноги, най не кажу, що варт.* 202. / ♦ У спол. нема **шо** казати – без сумніву, безперечно, поза сумнівом. – *Добрий косар, нема шо казати!* 157.

Шановний читачу! Озвучу ще й такі особисті враження від монографії. Це відчуття повної гармонії в поєднанні теоретичного аналізу авторів та ілюстративного матеріалу текстів самого Василя Стефаника. Нова розвідка знаних науковців демонструє, що діалекти додають регіональних барв мові українців, репрезентують їх як мовних особистостей із виразним національним і соціокультурним колоритом.

Дата першого надходження статті до видання: 11.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.05.2026